

MUSTAQILLIK YILLARIDA IXTISOSLASHTIRILGAN TA'LIM MUASSASALARI EVOLUTSIYASI

2017–2021 yillardagi Harakatlar strategiyasi va 2022–2026 yillardagi
Taraqqiyot strategiyasi asosida

Ermatova Guljamol Zokirjon qizi

Nazarova Dilnoza Eraliyevna

Nizomiy ganjaviy nomidagi O'zbekiston milliy pedagogika

Universiteti ijtimoiy gumanitar fanlarni o'qitish metodikasi

(Tarix) magistranti

Annotatsiya. Maqolada O'zbekistonda mustaqillik yillarida ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalarining rivojlanishi tarixiy va qiyosiy yondashuvlar asosida o'rganiladi. Harakatlar strategiyasi hamda Taraqqiyot strategiyasida belgilangan vazifalar ta'lim mazmuni, boshqaruv va hududiy imkoniyatlar jihatidan tahlil qilinadi. Normativ hujjatlar asosida huquqiy poydevor yaratish, yangi maktab modellarini shakllantirish va tarmoqni kengaytirish bosqichlari ajratiladi. Ta'lim sifatini baholashda saralash natijasi bilan maktabning pedagogik hissasini farqlash zarurligi asoslanadi.

Kalit so'zlar: ixtisoslashtirilgan ta'lim, iqtidor, ta'lim tarixi, Prezident maktablari, ijod maktablari, Harakatlar strategiyasi, Taraqqiyot strategiyasi.

Аннотация. Рассматривается эволюция специализированных образовательных учреждений Узбекистана в годы независимости. На основе нормативных документов сопоставляются приоритеты Стратегии действий на 2017–2021 годы и Стратегии развития на 2022–2026 годы. Выделяются изменения содержания образования, управления и территориальной доступности. Обосновывается необходимость различать результаты отбора учащихся и образовательный вклад школы.

Ключевые слова: специализированное образование, одарённость, история образования, президентские школы, Стратегия действий, Стратегия развития.

Abstract. This article examines the evolution of specialized educational institutions in independent Uzbekistan through historical and comparative policy analysis. It compares the 2017–2021 Action Strategy and the 2022–2026 Development Strategy in terms of curriculum, governance and geographical access. The analysis identifies institutional continuity and argues that evaluation should distinguish student selection from the contribution of schooling to learning.

Keywords: specialized education, talent development, educational history, presidential schools, Action Strategy, Development Strategy.

Kirish va tadqiqot metodologiyasi

Ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalarining evolutsiyasi maktablar soni o'zgarishidan kengroq jarayondir. U iqtidorni aniqlash usullari, o'quv dasturlari, pedagogik muhit, moliyalashtirish va boshqaruvning yangilanishini qamrab oladi. Mazkur maqolada ixtisoslashtirish fanlarni chuqur o'qitish va akademik yoki ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish ma'nosida qo'llanadi. Tadqiqot obyekti Prezident, ijod hamda fanlarga ixtisoslashtirilgan maktablardir. Alohida ta'lim ehtiyojlariga xizmat qiluvchi muassasalar mustaqil tadqiqot yo'nalishi sifatida qaraladi.

Tadqiqotning maqsadi mustaqillik davridagi tarixiy zaminni ko'rsatish va ikki strategiya doirasidagi institutsional o'zgarishlarning uzviyligini aniqlashdir. Asosiy savol quyidagicha qo'yiladi: fanlarni chuqur o'qitish g'oyasi qanday boshqaruv va pedagogik mexanizmlar orqali ixtisoslashtirilgan muassasalar tarmog'iga aylantirildi? Maqolaning tahliliy hissasi huquqiy maqom, ta'lim mazmuni, boshqaruv va imkoniyatlar tengligini yagona qiyosiy mezonlar asosida ko'rib chiqishdan iborat.

Tarixiy davrlashtirish, hujjatlarning mazmuniy tahlili va qiyoslash usullari qo'llanildi. Manbalar muassasalar maqomi, strategik vazifalar yoki ularni amalga oshirish mexanizmlarini bevosita belgilashi asosida tanlandi. Har bir hujjatdan sana, tashkiliy o'zgarish, pedagogik vazifa va reja ko'rsatkichi ajratildi. Tarixiy nomlar tegishli davrdagi tahrir asosida berildi. Tahlil 2026-yil 25-oktabrgacha ochiq bo'lgan manbalarga tayangan holda, asosan 2017–2023-yillardagi asosiy huquqiy burilishlarni qamrab oladi.

Normativ hujjat vazifa belgilanganini isbotlaydi, ammo uning to'liq bajarilganini o'z-o'zidan tasdiqlamaydi. Shu sababli maqolada strategik ko'rsatkichlar amaldagi natija sifatida talqin qilinmaydi. Maktablar kesimidagi kuzatuv va o'quvchilarning boshlang'ich hamda yakuniy natijalari mavjud bo'lmagani uchun islohotlarning sababiy samarasi hisoblanmadi. Xulosalar institutsional o'zgarishlar va ularni baholash mezonlariga taalluqlidir.

Nazariy asos

R. Subotnik, P. Olszewski-Kubilius va F. Worrell iqtidor rivojini sohaga xos qobiliyatlar hamda ta'lim imkoniyatlari bilan bog'laydi [12]. Bu yondashuv ixtisoslashtirilgan maktab vazifasini tanlovda yuqori natija ko'rsatgan bolani qabul qilish bilan cheklamaslikni anglatadi. Murakkab topshiriqlar, ustoz yordami va davomli rivojlanish imkoniyati ta'lim modelining muhim tarkibiy qismlaridir.

Tarixiy zamin va Harakatlar strategiyasi davri

Mustaqillikning dastlabki davri milliy ta'lim siyosatining shakllanish bosqichi sifatida qaraladi. 1997-yilgi Kadrlar tayyorlash milliy dasturida uzluksiz ta'lim modeli va iqtidorli yoshlarni qo'llab-quvvatlash alohida yo'nalish bo'ldi [1]. 2004–2009-yillarga oid dastur maktab infratuzilmasi, laboratoriya jihozlari va pedagoglar bilan ta'minlashni yangilashni ko'zda tutdi [2]. Bu omillar keyingi ixtisoslashtirish uchun umumiy sharoit yaratishga yo'naltirilgan edi.

Davrlashtirish — hujjatlar asosidagi muallif talqini

Rasm 1. Ixtisoslashtirilgan ta'lim evolutsiyasining tahliliy bosqichlari [1–11]

2017-yil 7-fevraldagi PF-4947-son Farmon bilan tasdiqlangan Harakatlar strategiyasining 4.4-bandida umumiy o'rta ta'lim sifatini oshirish, xorijiy tillar, informatika va tabiiy-aniq fanlarni chuqur o'rganish belgilandi [3]. Mazkur vazifalar ixtisoslashtirishni kengroq ta'lim siyosati bilan bog'ladi. Pedagogik jihatdan bu yo'nalish fanga ajratilgan vaqtni ko'paytirish bilan birga, tajriba, mustaqil izlanish va murakkab masalalar yechimini talab qiladi.

2019-yil 20-fevraldagi PQ-4199-son qaror Prezident maktablarini ixtisoslashtirilgan davlat umumta'lim muassasasi sifatida tashkil etishni belgiladi. Unda fanlararo o'qitish, xorijiy tillar, muhandislik, zamonaviy baholash va ijobiy tajribani umumiy ta'limga tatbiq etish vazifalari qo'yildi [4]. 2019-yil 9-sentabrdagi PF-5815-son Farmon esa Prezident, ijod va ixtisoslashtirilgan maktablarni rivojlantirish agentligini tashkil etdi [5].

2020-yilgi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunning 9-moddasi iqtidorli bolalar uchun mazkur maktab turlarini tashkil etish imkoniyatini mustahkamladi [6]. 2021-yil 19-iyuldagi PQ-5188-son qaror agentlikni qayta nomladi, ijod maktablari dasturlari va pedagoglar rivojiga oid vazifalarni belgiladi [7]. Ushbu ketma-ketlikdan yangi maktab modeli va uni muvofiqlashtiruvchi boshqaruv birgalikda shakllantirilgani haqidagi xulosa kelib chiqadi.

Taraqqiyot strategiyasida tarmoq va sifat masalalari

2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son Farmon bilan tasdiqlangan Taraqqiyot strategiyasining 41-maqsadi maktablarda qo‘shimcha o‘quvchi o‘rinlari yaratishni, 42-maqsadi dastur va darsliklarni yangilashni, 44-maqsadi esa ta’lim sifati va pedagoglar malakasini oshirishni nazarda tutdi [8]. Bular umumiy maktab ta’limiga oid vazifalardir; ularni faqat ixtisoslashtirilgan maktablar natijasi sifatida ko‘rsatish to‘g‘ri emas.

Ixtisoslashtirilgan tarmoqning bevosita tashkiliy asosi 2022-yil 14-apreldagi PF-106-son Farmonda ifodalandi [9]. Hujjat mavjud muassasalar negizida maktab tashkil etish, yangi internatlar qurish va boshqaruvni muvofiqlashtirish yo‘nalishlarini birlashtirdi. Quyidagi jadval dastlabki tahrirdagi rejalarning turini ko‘rsatadi.

Jadval 1. PF-106-son Farmonning dastlabki tahriridagi ayrim vazifalar

Tashkiliy yo‘nalish	Belgilangan miqdor	Reja muddati
Mavjud ta’lim muassasalari negizida tashkil etish	19 ta maktab-internat va 141 ta maktab	2022-yil 1-sentabrgacha
Faoliyati tugatilgan Mehribonlik uylari va Bolalar shaharchalari negizida tashkil etish	5 ta maktab-internat va 3 ta maktab	2023-yil 1-iyungacha
Yangi ixtisoslashtirilgan maktab-internatlar qurish	25 ta maktab-internat	2022–2024-yillar

Manba: [9], 1-band va 1–4-ilovalar, 15.04.2022 holatidagi tahrir. Jadval amaldagi muassasalar sonini yoki bajarilish darajasini bildirmaydi.

2022-yil 11-maydagi PF-134-son Farmonda Milliy o‘quv dasturi, zamonaviy darsliklar va pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanishi o‘zaro bog‘liq vazifalar sifatida berildi [10]. 2023-yil 26-maydagi PF-79-son Farmon vazirlik va Ixtisoslashtirilgan ta’lim muassasalari agentligining tashkiliy tuzilishini belgiladi [11]. Tahliliy jihatdan bunday muvofiqlashtirish yangi tarmoqni umumiy maktab ta’limi bilan bog‘lash imkonini beradi.

Tarmoqning kengayishi laboratoriya, kutubxona va malakali o‘qituvchiga talabni ham oshiradi. Shuning uchun hududda maktab ochilishi, uning to‘liq jihozlanishi va o‘qitish sifati uchta alohida ko‘rsatkich sifatida kuzatilishi kerak. Faqat muassasalar soni asosidagi hisobot pedagogik o‘zgarishning mazmunini to‘liq ochib bermaydi.

Ikki strategiyaning qiyosiy tahlili

Ikki davr o'rtasidagi uzviylik iqtidorni rivojlantirish va sifatli ta'limni kengaytirish maqsadida namoyon bo'ladi. Farqni anglash uchun strategiyalarni ular bilan bog'liq tarmoq hujjatlari bilan birgalikda ko'rish kerak. Quyidagi taqqoslash muallifning hujjatlar mazmuniga asoslangan umumlashtirishidir.

Jadval 2. Strategiyalar va tegishli tarmoq hujjatlarining qiyosiy tavsifi

Mezon	2017–2021-yillar	2022–2026-yillar strategiyasi doirasi
Asosiy yo'nalish	Chuqurlashtirilgan ta'lim va yangi maktab modellarini shakllantirish	Hududiy tarmoqni kengaytirish va sifat vazifalarini aniqlashtirish
Boshqaruv	Maxsus agentlik tashkil etilishi va faoliyatining rivojlantirilishi	Agentlik tarmog'i hamda vazirlik tuzilmalari o'rtasidagi muvofiqlashuv
Ta'lim mazmuni	Fanlararo yondashuv, xorijiy tillar, akademik va ijodiy yo'nalishlar	Dastur, darslik, pedagog malakasi va baholashning birgalikda yangilanishi
Hududiy imkoniyat	Prezident maktablarini hududlarda tashkil etish modeli	Mavjud binolar negizida tarmoq yaratish va yangi internatlar rejalari
Tadqiqot uchun savol	Yangi model qanday pedagogik imkoniyat yaratdi?	Kengayish sifat va teng imkoniyatga qanday ta'sir qildi?

Manbalar: [3–5; 7–11]. Ustunlar davrlarning mutlaq chegarasini emas, ustuvor hujjatlarda aks etgan yo'nalishlarni ifodalaydi.

Mazmuniy davomiylik ijod maktablari misolida yaqqol ko'rinadi. 2021-yilgi qarorda adabiyot, matnshunoslik, nutq madaniyati va chet tillari bo'yicha dasturlar hamda ularni sinovdan o'tkazish nazarda tutilgan [7]. Demak, ixtisoslashtirish faqat tabiiy va aniq fanlar bilan cheklanmaydi. Baholash ham yo'nalishga mos bo'lishi lozim: ilmiy loyihada dalillash, badiiy ijodda esa matnning mustaqilligi va ifoda sifati muhim.

Hududiy imkoniyatni tahlil qilishda maktabgacha bo'lgan masofa, tanlov haqida axborot, bepul tayyorgarlik materiallari va internat sharoitlari hisobga olinishi kerak. Qabulda teng talab qo'yilishi barcha nomzodning tayyorgarlik imkoniyati bir xil ekanini anglatmaydi. Bu farqni ochiq ma'lumotlar orqali kuzatish ixtisoslashtirilgan ta'limning ijtimoiy vazifasini aniqroq baholashga xizmat qiladi.

Muhokama va ilmiy asoslangan takliflar

Saralash asosida ishlaydigan maktabning yuqori yakuniy natijasi uning mustaqil pedagogik samarasi bilan aynan bir narsa emas. A. Abdulkadiroğlu, J. Angrist va P. Pathak Boston hamda Nyu-Yorkdagi imtihonli maktablarni o'rganib, tanlov chegarasi yaqinidagi o'quvchilar uchun ko'plab natijalarda kichik ta'sir aniqlagan [13]. Bu xulosani O'zbekistonga bevosita ko'chirish mumkin emas; uning ahamiyati natijani baholash usulidadir.

Rasm 2. Maktab hissasi va saralash ta'sirini ajratish modeli [12; 13]

Baholash uchun kirishdagi tayyorgarlik, yillik o'sish va yakuniy natijani bog'lovchi ma'lumotlar zarur. Taqqoslash guruhlari boshlang'ich bilim va ijtimoiy sharoit bo'yicha yaqin bo'lishi lozim. Tanlov chegarasiga asoslangan tadqiqotda chegarani sun'iy o'zgartirish holatlari yo'qligi ham tekshiriladi.

Uch amaliy yo'nalish taklif etiladi: hududlar bo'yicha ariza, qabul va davomadning shaxssizlantirilgan ma'lumotlarini e'lon qilish; pedagog malakasini dars kuzatuv va o'quvchilar rivoji orqali baholash; tekshirilgan metodikalarni hamkor umumta'lim maktablarida sinash. Psixologik farovonlikni muntazam kuzatish esa akademik yuklamaning bola rivojiga mosligini baholashga yordam beradi.

Xulosa

Hujjatlar tahlili ixtisoslashtirilgan ta'lim evolutsiyasida huquqiy va moddiy asoslardan yangi maktab modellari hamda muvofiqlashtirilgan tarmoqqa o'tishni ko'rsatadi. Harakatlar strategiyasi davrida shakllangan institutsional mexanizmlar Taraqqiyot strategiyasi doirasidagi hududiy kengayish va sifat vazifalariga zamin bo'ldi. Rivojlanishning keyingi mezon o'quvchining haqiqiy o'sishi, teng imkoniyat va ilg'or tajribaning umumiy ta'limga ta'siridir. Ushbu mezonlarning amaliy natijasi alohida empirik tekshiruvni talab qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi. Kadrlar tayyorlash milliy dasturi. 29.08.1997, 463-I-son Qonun bilan tasdiqlangan. 4.5-band. Tarixiy manba. <https://lex.uz/docs/-48401>
 2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. 2004–2009-yillarda maktab ta'limini rivojlantirish davlat umummilliy dasturi to'g'risida. 21.05.2004, PF-3431-son Farmon. Tarixiy manba. <https://lex.uz/docs/-214645>
 3. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida. 07.02.2017, PF-4947-son Farmon. 1-ilova, 4.4-band. <https://lex.uz/docs/-3107036?ONDATE=08.02.2017>
 4. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. Prezident maktablarini tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida. 20.02.2019, PQ-4199-son qaror. <https://lex.uz/docs/-4208152>
 5. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Prezident, ijod va ixtisoslashtirilgan maktablarni rivojlantirish agentligini tashkil etish to'g'risida. 09.09.2019, PF-5815-son Farmon. Dastlabki nomi. <https://lex.uz/docs/-4504788?ONDATE=10.09.2019>
 6. O'zbekiston Respublikasi. Ta'lim to'g'risida. 23.09.2020, O'RQ-637-son Qonun. 9-modda. <https://lex.uz/docs/-5013007>
 7. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. Prezident, ijod va ixtisoslashtirilgan maktablar faoliyatini yanada takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida. 19.07.2021, PQ-5188-son qaror. <https://lex.uz/docs/-5520855?ONDATE=19.07.2021>
 8. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. 2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida. 28.01.2022, PF-60-son Farmon. 1-ilova, 41, 42 va 44-maqсадlar. <https://lex.uz/docs/-5841063?ONDATE=29.01.2022>
 9. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. Prezident ta'lim muassasalari agentligi tizimidagi ixtisoslashtirilgan maktablar tarmog'ini kengaytirish to'g'risida. 14.04.2022, PF-106-son Farmon. Dastlabki tahrir. <https://lex.uz/docs/-5960622?ONDATE=15.04.2022>
 10. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. 2022–2026-yillarda xalq ta'limini rivojlantirish bo'yicha milliy dasturni tasdiqlash to'g'risida. 11.05.2022, PF-134-son Farmon. Dastlabki tahrir. <https://lex.uz/docs/-6008663?ONDATE=11.05.2022>
 11. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi hamda uning tizimidagi tashkilotlar faoliyatini samarali tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida. 26.05.2023, PF-79-son Farmon. <https://lex.uz/docs/-6476175?ONDATE=31.05.2023>
 12. Subotnik R. F., Olszewski-Kubilius P., Worrell F. C. Rethinking Giftedness and Gifted Education: A Proposed Direction Forward Based on Psychological Science. Psychological Science in the Public Interest. 2011. 12(1). <https://doi.org/10.1177/1529100611418056>
 13. Abdulkadiroğlu A., Angrist J., Pathak P. The Elite Illusion: Achievement Effects at Boston and New York Exam Schools. Econometrica. 2014. 82(1). 137–196. <https://doi.org/10.3982/ECTA10266>
- Elektron manbalarga murojaat sanasi: 25.10.2026. Tarixiy qiyoslashda tegishli davrdagi tahrirlardan foydalanildi.